

משלי ג, טז-יח

אָרְךָ יָמִים בְּיָמֶינָהּ בְּשִׂמְלֹאֲלָהּ עֲשֹׂר וְכָבוֹד:
 דְּרָכֶיהָ דְרָכֵי נֵעַם וְכָל נְתִיבֹתֶיהָ שְׁלוֹם:
 עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶיהָ מְאֹשֵׁר:

רש"י משלי פרק ג פסוק יח

למחזיקים בה – לאוחזים בה כמו וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד):
 ותומכיה מאושר – המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שבספר זה¹ שהוא אוחז בה:

ביאור הגר"א – משלי פרק ג פסוק יח

עץ חיים היא למחזיקים
 כי דרך המחזיק בב' ידים הוא מחזיק וכלומר למקיימין אותה והיינו במ"ע ול"ת.
 ותומכיה מאושר בב' רגלים תמכין דאורייתא והן ב' – א' התומך בממוץ, והב' התומך
 בגוף והן משמשי ת"ח ולכן אומר תומכיה ב' תומכין.
 ואמר כאן שבעה מתנות שנתן הקב"ה לישראל ע"י התורה והן חיים ועושר ובנים
 וחכמה וכבוד חן ושלוש.
 והיינו אורך ימים הוא חיים עושר וכבוד כמשמעו,
 נועם הוא חכמה כמ"ש כי תבא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם;
 עץ חיים הוא בנים כמ"ש פרי צדיק עץ חיים²;
 מאושר הוא חן שע"י מאשרין אותו.
 ושלוש הוא וכל נתיבותיה שלום:

אבן עזרא בראשית פרק מט פסוק כב

בנות צעדה על דרך זבובי מות יבאיש (קהלת י, א):

1. משלי יא, טז אֵשֶׁת חֵן תִּתְמַךְ כְּבוֹד וְעֲרִיצִים יִתְמְכוּ עֲשֹׂר: רש"י שם: תתמוך כבוד – כנסת ישראל
 תקרב תמיד לכבוד הקב"ה ותורתו; ועריצים יתמכו עשר – בני אדם מתקרבים אצל גניבות ממוץ
 וגזל.

2. ביאור הגר"א – משלי פרק יא פסוק ל: פרי צדיק עץ חיים הם הבנים שכל מי שמניח בן הרי הוא
 כאלו חי; ועוד כי הצדיק מלמד לאחרים שיעשו מצות ה' אשר יעשה אותם האדם וחי, ולכן הפרי
 של הצדיק עץ חיים.
 ולוקח נפשות חכם שהתלמידים הם יותר טוב מבנים שהם בנפש וכן מי שלומד תורה לעם לוקח
 נפשות כי מצות הוא נגד הגוף והתורה הוא נגד הנפש והוא נגד עה"ז ועה"ב
 ולכן הפרי של הצדיק הוא עץ חיים שהוא הגוף של אדם כמ"ש כי האדם עץ השדה אך עץ חיים
 כנ"ל אבל החכם הוא לוקח נפשות שהוא בנשמה:

בראשית רבתי פרשת ויחי

[בנות צעדה] עלי שור, צועדות לא נאמר אלא צעדה, האחת צעדה... זה שבט מנשה שצעד על הירדן רגלו א' עמדה [מעבר הירדן ורגלו] א' בארץ כנען, שחצי השבט נטל חלקו בעבר הירדן וחצי [השבט] בארץ, הוי צעדה עלי שור זה הירדן ולמה נקרא [שור, שנעשה] כחומה לפני משה שלא יכול לעברו.

זוהר פרשת ויחי דף רמז עמוד א

בנות צעדה צעדות מבעי ליה אלא ההוא עין דכתיב לעילא ומאן איהו עין משפט ואיהו קאים עלי עין ואיהו עין צעדה ופסעת למיטל בנות לתקונהא והיינו בנות צעדה ולא בנים בנות צעדה אסתכלת לתקונהא ולא בנים.

אבן עזרא קהלת פרק י פסוק א

זבובי מות – נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה זבובי מות יבאיש עניינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומה ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו צפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קרא כל אחד ואחד לבדו ופי' הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא....

קהלת י, א

זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט

אבן עזרא שמות יז

ויהי ידיו אמונה כל אחר מידיו, כמו בנות צעדה (ברא' מט, כב), וכמו וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח, א)

משלי כח, א

נסו ואין רדף רשע וצדיקים ככפיר יבטח

אבן עזרא הפירוש הקצר שמות כ, כא

ודקדוק עליה גם ותחללה – על כל אבן ואבן, כמו: בנות צעדה עלי שור (בראשית מט, כב).

שמות כ, כא

וְאִם מְזַבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי לֹא תִבְנֶה אֹתָהּן גְּזִית כִּי חֲרָבָךְ הַנִּפְתָּ עָלֶיהָ וְתַחֲלֶלְהָ

אבן עזרא במדבר כד

וחציו ימחץ – כל חץ מחציו ימחץ. וכן וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח, א), בנות צעדה (ברא' מט, כב). וכן מברכיך ברוך (ט), כל אחד ממברכיך יהיה ברוך. וכן אורריך³:

אבן עזרא ויקרא כה, לא

גאולה תהיה לו לכל בית ובית, כמו בנות צעדה עלי שור (ברא' מט, כב), וכמו על בניה כי איננו (ירמיה לא, יד):

ויקרא כה, לא

ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ יחשב גאלה תהיה לו וביבל יצא:

ירמיה לא, יד

כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה פי איננו: ס [אבל עיין ברד"ק שם דקאי מלת איננו על העם, ולכן בא בלשון יחיד].

אבן עזרא יואל א

גם בהמות, תערג – כל אחת ואחת כדרך בנות צעדה

יואל א, כ

גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים ואש אכלה נאות המדבר

אבן עזרא תהלים ז, ג

פן יטרף – כל אחד מאויביו כמו בנות צעדה עלי שור

תהלים ז, ב-ג

ה' אלקי בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני. פן יטרף כאריה נפשי פרק ואין מציל.

אבן עזרא תהלים יח, לה

ונחתה – כל אחת מזרועותי כדרך בנות צעדה עלי שור

תהלים יח, לה

מלמד ידי למלחמה ונחתה קשת נחושה זרועתי.

3. עיין ברבנו בחיי שם.

אבן עזרא תהלים כב, ל

אכלו – זה הפסוק כנגד יאכלו ענוים וישבעו כי דשני ארץ הם המתענגי' בעולם הזה לאכול כל דשן ודשני ארץ הפך ענוים והטעם אם יתעדנו בעול' הזה בסוף ובאחרית ימיהם ישתחוו למלך האוסף רוחם ואין כח בהם למרות וככה לפניו יכרעו כל יורדי עפר וטעם ונפשו לא חיה על דרך בנות צעדה עלי שור כי אחד מהם לא יוכל לחיות נפשו וזה רמז כי תאבד נפשם בעולם הזה הפך הענוים שכתוב בהם יחי לבבכם לעד:

תהלים כב, ל

אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ כָּל דְּשָׁנֵי אֶרֶץ לְפָנָיו יִכְרַעוּ כָּל יוֹרְדֵי עֶפְר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה.

אבן עזרא תהלים כא, ד

עטרת – זהב עם פז אבנים יקרות סביבה כי כן מנהג המלכים ויתכן היות תי"ו תקדמנו לשון נקבה בעבור ברכות כדרך בנות צעדה עלי שור:

תהלים כא, ד

כִּי תִקְדָּמְנוּ בְּרִכּוֹת טוֹב תְּשִׁית לְרֵאשׁוֹ עֶטְרַת פֶּז.

אבן עזרא תהלים סו, ג

אמרו, מה נורא – כל אחד ממעשיך כמו בנות צעדה עלי שור

תהלים סו, ג

אָמְרוּ לְאֱלֹקִים מַה נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ בְּרַב עֲזָדָּ יִכַחֲשׁוּ לָךְ אֵיבֹיךָ.

אבן עזרא תהלים עח, טו

וישק – חסר כמו וישקה אותם ורבה תואר לתהום ובאה דרך יחיד כמו בנות צעדה עלי שור. [וכן כזה ברד"ק].

תהלים עח, טו

יִבְקַע צָרִים בְּמִדְבָּר וַיִּשְׁק בְּתַהֲמוֹת רִבְּה:

אבן עזרא תהלים קג, ה

ויתכן היות מלת נעורים כמו נשים ובא תתחדש כדרך בנות צעדה עלי שור....

תהלים קג, ה

הַמְשַׁבֵּיעַ בְּטוֹב עֲדִיךָ תִתְחַדֵּשׁ כְּנֶשֶׁר נְעוּרֶיכִי.

אבן עזרא תהלים קיא, י

ראשית – בעבור שהזכיר שהוא נורא אמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב יש לכל עושי פקודיו וכל אחד מהעושים תהלתו עומדת לעד כמו בנות צעדה עלי שור ויתכן שישוב וי"ו תהלתו אל שכל טוב, ורבי משה אמר כי ה"א ומ"ם עושיהם שבים אל החכמה והיראה והטעם כי העושי' כפי חיובם וכדרך שידודו:

תהלים קיא, י

רִאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֵת ה' שִׁכָּל טוֹב לְכָל עוֹשֵׂיהֶם תְּהַלְתּוּ עֹמְדָת לְעֵד:

אבן עזרא תהלים קיט, צח

מאיבי תחכמני – כל אחת ממצותיך כדרך בנות צעדה עלי שור יותר מאיבי .

תהלים קיט, צח

מֵאֵיבֵי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם הִיא לִי.

אבן עזרא משלי ט, א

חכמות בנתה ביתה – כמו בנות צעדה

משלי ט, א

חֲכָמוֹת בָּנְתָה בֵּיתָה חֲצֵבָה עֲמוּדֶיהָ שְׁבָעָה:

אבן עזרא אסתר ט, כג

וקבל – כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שתחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחילה כי עשו בשנה הבאה פורים:

אסתר ט, כג

וְקִבַּל הִיְהוּדִים אֶת אֲשֶׁר הִחְלוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר כָּתַב מְרַדְּכִי אֲלֵיהֶם.

רד"ק שופטים ה, כט

תעננה – כל אחת מן החכמות תענה אותה:

שופטים ה, כט

חֲכָמוֹת שְׁרוּתֶיהָ תַעֲנִינָהּ אֲף־הִיא תִשָּׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג

הלכה א

בשלשה כתרים נכתרו ישראל, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, כתר כהונה זכה בו אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם, א כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי, כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, כל מי שירצה יבא ויטול, שמא תאמר שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה הרי הוא אומר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי שרים ישורו, הא למדת שכתר תורה גדול משניהם.

הלכה ו

מי שנשאו לכו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו לדברים אחרים, ולא ישים על לכו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת, כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר, והשכר לפי הצער.

הלכה ט

דברי תורה נמשלו כמים שנאמר הוי כל צמא לכו למים, לומר לך מה מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נזחלין מעליו ומתקבצים במקום אשבורן כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב אלא בדכא ושפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו אם לא היה לו מה יאכל ושאר יומו ולילו עוסק בתורה.

הלכה י

כל המשים על לכו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרס /וגרם/ רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה, אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם, ועוד צוו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן, ועוד צוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון, וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות.

חיי אדם חלק א כלל י סעיף יד

כשם ששכר תלמוד תורה גדול מכל המצוות, כך עונש בטולה גדול מכל העבירות. ומצינו לבימ"ק ראשון שויתר הקב"ה על עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ולא ויתר על עון ביטול תורה, שנאמר [ירמיה ט, יב], ויאמר ה' על עזבם את תורת. והרוצה להנצל מן העונש המר והעון הגדול הזה ואין לו פנאי לעסוק תמיד, יחזיק להלומדים כפי כחו, כדכתיב [משלי ג, יח], עץ חיים היא למחזיקים בה.

וכשבני אדם פוסקים ממלאכתם וממעשיהן והולכין לבתיהם או יושבים בקרנות והם בטלים או משיחים בדברים בטלים, רעתם רבה וחטאתם כבדה מאוד, לפי שהם מבזים התורה. שאילו היו מאמינים שאין תכלית למתן שכרה, למה לא ישיבו רגליהם לבית המדרש ללמוד או לקרות מקרא או תהילים. הלא האדם זריז ואץ ברגליו למלאכתו ועסקיו ויודע כי הכל הבל. והיאך ישכח חיי העולם הבא ולא יתן להם חלק מן הימים או שעה מן השעות אף כי בעת שהוא בטל ממלאכתו, ובל יאמר בלבו נירא נא את ה' ועת לעשות לה' לקרוא בתורה ולתנות צדקות ה'. אשם הוא אשום אשם לה'. ואז"ל [סנהדרין צט, א] כי זה שאמר הכתוב [במדבר טו, לא] כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר כי זה נאמר על כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שהוא בזה דבר ה'.

על כן חייב כל אדם לתקן בביתו מקום וישים לו שם גמרא ומקרא או תהילים או שאר ספרי קודש, ואפילו בלשון אשכנז אם אינו מבין בלשון הקודש, וכאשר יפנה מעסקיו ומדי עברו ממלאכתו, יסור שמה לקרות. ויכולות הנשים הצנועות למלט נפשן ונפש בעליהן, כאשר יבואו בעליהן ממלאכתם והמה יגעים ואינם זוכרים לתת חלק מיגיעם ומחשבות לבם לתורה, על הנשים החוב להזכירם, ואל ישימו על נפשם עון ואשמה לבטל יומם ולילה מן התורה, כי עון זה גדול מכל עבירות שבתורה (א"ח בשם ר"י). ועיין בספר חסידים מדיני ת"ת מסימן תתקל"ט ואילך: